

УДК 911.373(497.11)“14/15”

949.711“14/15”

doi 10.46793/LZ-LIV1.069P

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 15. 08. 2024.

Прихваћен: 20. 09. 2024.

Проф. др Радмило Б. Пекић*

Филозофски Факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Катедра за историју

Др Марија Н. Митић**

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Одсек за италијанске и ибероамеричке студије

НАСЕЉА НАХИЈЕ ДАБАР У XV-XVI ВИЈЕКУ¹

Апстракт: У историјској науци је одавно утврђено да је у средњовјековно доба Хумску земљу сачињавао извјестан број административно-територијалних јединица жупа. Једна од њих била је жупа Дабар, која је егзистирала све до Османске окупације шездесетих година XV вијека. И у Османској империји, Дабар је представљао посебну административну јединицу–нахију Дабар која је припадала кази Невесиње. На темељу турских катастарских пописа, дубровачких архивалија, теренског истраживања и литературе, предмет рада су насеља нахије Дабар у XV-XVI вијеку и њихова убикација.

Кључне ријечи: Дабар, нахија, насеља, дубровачки извори, дефтери.

*

Након Османске окупације Хумске земље формиране су нове административно-територијалне јединице, нахије, а једна од њих била је нахија Дабар. Границе нахије Дабар у поређењу са границама раније жупе проширене су и припала су јој одређена насеља некадашњих жупа Ватнице и Дубраве, које су првих година османске управе имале статус нахије. На омеђеном простору настала су многа средњовјековна насеља Дабра чије називе и убикацију добрим дијелом је могуће сазнати захваљујући дубровачкој грађи и турским катастарким пописима.

Насеља средњовјековне Хумске жупе Дабар у досадашњој историографији била су предмет истраживања. Међутим, ово питање у потпуности није истражено. Нека средњовјековна насеља Дабра у данашње вријеме не

* radmilo.pekic@pr.ac.rs

** marija.mitic@ff.uns.ac.rs

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200184).

постоје, а неким је током дуге историје трајања промијењено име, тако да њихова убикација није позната.²

Прије османске окупације Херцеговине, насеља Дабра била су под управом властоске породице Косача. Бивше посједе херцега Стефана Вукчића Косаче, његових синова, и неке сусједне крајеве, османска администрација је пописала, као и све приходе које су прикупљали од потчињеног становништва.

Неопходно је истаћи да попис хасова и тимара, односно земљишних посједа који су припадали управљачком и војничком слоју, нису били територијално заокружени, тако да често имамо да је исто насеље подијељено у два посједа.

У сумарном попису Босне за 1468/69. годину у нахији Дабар евидентирана су следећа насеља: „Предолина, Струбићи (Острубић), Лапишник, Дражил, Ватница (Демојевић), Драгљева, Злодлак, Лути Дол, Свитава, Заград, Сузина, Чичево, Лапас и Пониква”.³

Неколико година послје, тачније речено од 1475. до 1477. године, Османлије су извршиле детаљнији попис објављен под називом: „Поименични попис санцака вилајета Херцеговина”, у којем је у поређењу са претходним постојећа слика нешто другачија. У наведеном извору евидентирана су следећа насеља нахије Дабра, међу којима су нека у измијењеној форми: „Грдиље, Кнежиндо, Драгољево, Батинога, Свитава, Ватница, Дражиље, Чичево, Лапишићи, Преодоље, Мечево, Струјићи, Доњи До, Сузина, Поникве и Лапас”. О насељима Грдиље, Кнежиндо, Злодлак, Чичево и Свитава немамо сазнања, тако да остају у домену претпоставки гдје су се налазила.⁴

Прије двије деценије, средњовјековна насеља Дабра истовремено су обрађивали Ђ. Тошић и Р. Пекић, и том приликом користили су попис из 1468/69. док је био у рукопису. Тек три године послје је објављен наведени попис, гдје је приређивач извршио одређене измјене.⁵

Прије десетак година приређен је и објављен опширни попис Херцеговине из 1585. године. И у овом попису називи неких села су другачији, а приказана су и насеља о којима нема помена у ранијем периоду. Тако је село Лапас, евидентирано као село Лапаш, Лабишићи као Лапишићи и др. Поред свих трагања, непозната су нам остала насеља: „Билобрда, Кулишићи, Злогорак,

² Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, Београд, 2005, 9-30; Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, Билећа, 2005, 39-51.

³ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, Mostar, 2008, 60, 61, 145, 148, 149, 158-160, 162.

⁴ А. Аличић, *Poimенични popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo, 1985, 9, 21, 101, 265, 420, 453, 456, 458, 460-462, 464, 470-473 .

⁵ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 20, напомена 44; Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњемвијеку*, 25, нап. 37.

Јапа, и Брдеч (Броћ?)”, као и мезре (засеоци): „Расухача, Игриница, Крњи Дол и Русовичевина” са виноградима смјештена близу села Лапаш. У ранија два пописа 1468/69. и 1475 – 77. године, село Била Брда припадало је нахији Благај. Приређивач дефтера сматра да је грешка писара и да је у питању Бивоље Брдо. Село Злогорак, вјероватно је раније поменуто село Злодлак. Због ближег одређења насеља значајно је поменути да је 1585. године у селу Злогорак на дан Велике Госпојине, 28. августа, одржан ватар код цркве Св. Илије.⁶ Црква Св. Илије у данашње вријеме налази се у селу Љутом Долу, међутим подигнута је 1906. године. Љути Дол се под истим именом помиње 1468/69, док у пописима из 1475-77. и 1585. године нема помена о Љутом Долу. Поред тога постоји могућност да је у питању црквица у Подкому.

Многа насеља нахије Дабар приређивачу дефтера су непозната. И у ранијим истраживањима направљени су одређени пропусти, тако да је историјска слика о насељима Дабра доста нејасна. Самим тим ни ранија прошлост Дабра не може у потпуности бити расвијетљена без утврђених *географско-топографских оквира*.

У османским катастарским пописима насеља Дабра нису редослиједом пописана. Прво је евидентирано село Преодоље, и то као Преодолина. Преодоље се помиње и у дубровачким изворима у ранијем периоду. Из Преодоља је био извјесни Брајан Хранчић, који се помиње јула 1406. године.⁷

Крајем априла 1420. године, у мјесту званом Преодоље тројица пљачкаша украли су двије краве Журу Милошевићу и Радомиру Радетићу.⁸

Преко Преодоља, па стрмим странама пружао се сточарски пут преко Копилишта и Горње Битуње који је ишао на Љубиње и даље према Дубровнику. На овој путној комуникацији 1449. године нападнут је Радиша Витковић из Стона. Том приликом Радиша је рањен, а затим и покраден. Радиша је у оптужници именован починиоце, браћу Божидара и Радовца Милатовић из села Преодоља, поданике херцега Стефана. Истовремено је навео још тројицу разбојника из сусједног села Битуње. Наведени разбојници украли су му 30 перпера, осам златних дуката, 100 либри непрерађеног воска, двије либре свиле, два мача и пет либри црвца (крмеза).⁹ Интересантно да су скупочијеним црвцем трговали и Дабрани, а један од њих био је Доброје Радаковић, који је маја 1443. године пресретнут и покраден.¹⁰

⁶ А. Аличић, *Katastarski popis ejaleta Bosna, Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*, (даље: *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*) sv. II, Sarajevo 2014, 163-192.

⁷ DAD, Div. Canc. XXXVI, f. 81' (27. VII 1406).

⁸ DAD, Lam. de for IV, f. 189 (6. V 1420); Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 14.

⁹ *Bosidar et Radouan Milatouich fratres de Priedolia* [...]. DAD, Lam. de for XXII, f. 204 (19. IX 1449).

¹⁰ О скупочијеном производу црвца којим су бојене тканине и друго у тамноцрвеноу-гримизну боју у науци не постоји усаглашен став. Једни сматрају да је рударски

У Предолу и околини пресретао је и пљачкао познати катунар влаха Влаховића Влађ Бијелић, који вјечно почива под стећком у цркви Св. Лазара у селу Влаховићи.¹¹ Катун Влађа Бијелића зимовао је у Убоску а љетовао на планини Трескавици.¹² Неприлике с катунаром Влађом Бијелићем имао је дубровачки месар Миљен Плиеска (Плишчић), често евидентиран у изворима. Миљен је у разним насељима данашње Херцеговине набављао стоку, а затим је уз помоћ прегонио у Дубровник. Једном приликом, након што је Миљен купио стоку, имао је намјеру да је преко Дабра и Попова поља допреми у Дубровник. Током путовања Миљен је нападан и пљачкан, те је због тога 3. октобра 1468. године у Дубровнику поднио тужбу и у њој је навео да му је Влађ Бијелић из Доњих влаха, у Предолу у Дабру украо 21 шкопца. Током наставка путовања Миљенов караван у Попову је нападнут и опљачкан.¹³

Радослав Ђурашевић, ткач у Дубровнику 19. јуна 1469. године пред дубровачким судом изјавио је да су његов рођак Радич Радишић трговчић и његов компањон ткач Вукота Влатковић, након продаје робе у Невесињу наставили путовати и да су дошли у село Предолје гдје им се губи сваки траг. Пријаву о нестанку Вукоте Влатковића поднијела је његова супруга Радослава. Међутим, почетком зиме, нестали трговци појавили су се пред дубровачким судом и испричали шта им се догодило. Изјавили су да су након доласка у Предолје извјесни Миљак, те браћа Стефан и Радан Милихнићи у својој кући заробили их и предали четворици Невесињаца који су били из села Биограда и Чање, а ови су их продали Турцима. На њихову срећу, из ропства у Једрену откупили су их Радич Ђорђић и Јакша Божидаревић.¹⁴

И у опширном османском попису Херцеговине 1585. године прво пописано село у Дабру је Предолје. У поређењу са другим насељима Дабра, Предолје по броју становника припада највећим насељима. Као и у ранијим пописима, Предолје се истиче по значајном броју винограда.

производ а други да се добијао од истоименог инсекта. Детаљније: Б. Храбак, *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. VII, Београд 2010, 323-328; S. Lorgier, *Kermes, crvac - i još neka crvena bojila*, *Anali* 49, Dubrovnik 2011, 27- 76.

¹¹ Š. Bešlić, *Ljubinje - srednjovjekovni nadgrobni spomenici (Ljubinje)*, *Naše starine*, X, Sarajevo 1965, 161; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, II, Sarajevo 1964, 42-44.

¹² A. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 136-137.

¹³ DAD, Lam de for. XL, f. 218' (3. X; 7. X 1468); Р. Пекић, *Билећке Рудине у средњем вијеку*, Косовска Митровица –Бања Лука 2018, 171.

¹⁴ DAD, Lam de for. XLI, f. 209', f. 212 (19. VI 1469); М. Динић, *Из Дубровачког архива*, III, Београд 1967, 151-152; Р. Пекић, *Насеља средњовјековног Невесиња*, Трибуниа 11, Требиње 2005, 31-50.

Такође, у поређењу са данашњим временом, сматрамо да су тадашње хидрографске прилике у потпуности биле другачије и да је Преодоље било знатно богатије водом. У прилог томе стоји и чињеница да је 1585. године у Преодољу било 21 млина и 14 ваљалица. Само на локалитету Доње Годиње била су два млина.¹⁵

Преодоље је до данашњих дана сачувало средњовјековно име а смјештено је испод превоја Преворац и Заноглине, са горње и доње стране Преодољског присоја и Преодољског осоја између којих пролази магистралног пута Берковићи - Столац.

На западној страни Преодоља испод Суавића смјештено је село Дол. У османском попису из 1475-77. године помиње се Доњи Дол, а у попису из 1585. године пописан је Дол и засеок Крњи Дол.¹⁶ Село Дол смјештено је покрај ријеке Брегаве. Поред тога, у широј и ближој околини постоји већи број топонима под називом Дол. На основу тереског истраживања познато нам је да се на јужној страни Преодоља у густо зараслом растињу изнад мјеста Капине налази Оплан Дол, а недалеко од Кубаша Криводо. Такође, између Засаде и Струпића налази се село Долови. Да ли је у питању Насеље Дол поред Брегаве или неко друго мјесто не можемо аргументовано потврдити.

Изузев Дола, у османском попису из 1585. године у Дабру се помињу мања насеља и то: Дребањ, Зубовићи и Капавица. Изнад Капине и Оплан Дола у кршевитом предјелу јужно изнад Преодоља налази се истоимено мјесто Зубовићи. Могуће да је у Капинама било некакво насеље, јер данашње мјесто Капавице које припада Љубињу нереално је да припада Дабру. Идући даље, недалеко од Зубовића налазе се мјеста Дрвеница и Љубомишље, гдје има средњовјековних споменика стећака, који свједоче о насељености овог подручја. Вјероватно да је Дрвеница некадашње насеље Дребањ. Поред уских кривудавих путева куда се раније прогонила стока преко стрмих страна, од Љубомишља једним правцем пут иде према Влаховићима, други на Длакоша и Врањску а трећи преко превоја Преворац у Дабар.

Анализирајући насеља редоследом почев од Преодоља на источној страни, иза превоја Преворца налази се село Блаце које је било насељено у средњем вијеку о чему свједоче средњовјековни споменици, стећци. Како се у средњем вијеку називало Блаце није познато. Исти случај је и са насељем које се налази јужно од Блага а смјештено је испод брада Кубаша, а у данашње вријеме назива се Подкубаш.¹⁷

За разлику од данашњих Блага и Подкубаша, у средњовјековним изворима и касније се помиње село Сузина у Дабру (*Sosina*). Крајем октобра

¹⁵ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*, II, 163-165.

¹⁶ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 470; А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*, sv. II, 188, 192.

¹⁷ Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, 185.

1381. године, златар Бутко Богославић пред дубровачким кнезом Андријом Бинчوليћем оптужио је Радељу Киашића, његовог брата Хранишу и Утјешана Кованића из Дабра да су му у Сузини у Дабру, послѣје Лучиндана украли једно грубо сукно.¹⁸

Из села Сузине становништво је одлазило у Дубровник на рад. Један од њих био је Радић Ђуројевић који је постао дубровачки грађанин а потом се ту и оженио.¹⁹

У османском катастарском попису из 1468/69. године помиње се село *Созине* које је било насељено са 9 домаћинстава и 3 неожењена, а према попису из 1475-1477. године ово село је имало 11 домова.²⁰

И у катастарском попису из 1585. године помиње се село Созине у Дабру, које је од села Предоља било знатно мање насељено.²¹ Сузина је данашње истоимено мјесто, смјештено на јужном рубу Дабарског поља. Недалеко од данашњих сеоских кућа, испод главице Заград, покрај старог пута који иде према Влаховићима смјештено је 59 средњовјековних споменика стећака, који свједоче о насељености овог подручја у средњем вијеку.²²

Између Блаца и Сузине, према Подкубашу, у данашње вријеме налази се мјесто Лопате или Лапати, истоимено евидентирано и на неким Аустроугарским картама. Највјероватније да је у поименичном попису Херцеговине погрешно написано као село *Ланаси*, а било је насељено са 16 домаћинстава.²³

У сумарном попису Херцеговине 1468/69. године наведено је село *Столац* да припада нахији Видошкој, док је у каснијем поименичном попису 1475-77. године наведен у нахији Дабар. Слично је и са дијелом села *Батинога* које је пописано у нахији Благај и броји два домаћинства, док је други дио овога села пуст и наведен је да припада нахији Дабар.²⁴ Ово је навело неке истраживаче да за пописано село Заград у нахији Дабар констатују да је било смјештено испод тврђаве Столац.²⁵ У томе случају село би припадало нахији Видошки. Међутим, у Дабру изнад села Сузине налази се градина смјештена на јужном дијелу поља која се зове Заград. Градина је датирана у антички период. О континуитету живљења на овом подручју свједоче средњовјековни споменици смјештени у њеном подножју.²⁶

¹⁸ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 19.

¹⁹ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 20.

²⁰ А. Аличић, *Поименични попис санџака вилајета Херцеговина*, 471.

²¹ А. Аличић, *Опшрни катастарски попис за област Херцеговину 1585. године*, II, 173.

²² Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, 186.

²³ А. Аличић, *Поименични попис санџака вилајета Херцеговина*, 473.

²⁴ А. Аличић, *Сумарни попис санџака Босне 1468/69 године*, 61, 158; А. Аличић, *Поименични попис санџака вилајета Херцеговина*, 189, 265, 314.

²⁵ М. Анчић, *Касносредњовјековни Столац*, Повијесни прилози 29, Загреб 2005, 46-47.

²⁶ Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, 40-41.

Село *Заград* било је тимар раније помињаног кнеза влаха Влађа Бјелића и бројало је 9 домова и 2 неожењена. Према мишљењу Н. Филиповића у питању је породични посјед поменутог старјешине, гдје су такве посједе Турци потврђивали уз напомену да их ужива по влашком обичају.²⁷

И у XVI вијеку у нахији Дабар егзистирало је насеље Заград. И овом приликом приређивач дефтера сматра да је у питању утврђење које се налазило иза града Столац. Интересантно је истаћи да су у Заграду евидентиране двије млинице и два винограда.²⁸

На супротној страни од села Блаце испод Хргуда налази се село Меча, које се први пут помиње у дефтеру из 1475-77. године под називом Мечево. Село је било настањено са пет домаћинстава.²⁹ И у катастарском попису из 1585. године помиње се село Меча у Дабру.³⁰

Недалеко од села Мече, на сјеверном дијелу поља, испод Трусине смјештено је село Љути До које се помиње у попису из 1468/69. године под именом Лути Дол. Наведене године Љути Дол био је пуст, није имао становника.³¹ Међутим, познато је да су у Љутом Долу и сусједној околини посједе имали дабарски властелини Пићевићи. Њихови споменици стећци, налазе се у некрополи у склопу православног гробља код цркве Св. Илије. Да су у питању њихови посједи између осталог свједоче епитафи на споменицима гдје је истакнуто да леже на својој племенитој баштини.³² Интересантно да се Љути До не помиње у каснијим пописима.

Идући од Љутог Дола сјеверо-западно, на крајњем дијелу, на обронцима Дабарског поља, испод Хргуда и Волујаче, те Вучије јаме и Јејинове пећине смјештено је село Подком. Изнад Подкома недалеко од пећине Ратковаче, током зиме и прољећа, у зависности од падавина рјечица Опачица спушта се из Трусине у Подком низ стрме стијене и прави водопад величине око 150 метара. Подком има више засеока и то: Сидрановина, Миловићи, Главница, Роровина и Павловина. Сви ови топоними су из новијег периода. У

²⁷ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 158; N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, Godišnjak, XII, Centar za Balkanološka ispitivanja, knj. 10, Sarajevo 1974, 152-157.

²⁸ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 169.

²⁹ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 461.

³⁰ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 166-167.

³¹ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 149.

³² „†а се лежи Радосавъ Вѣкуиѣ Вѣкѣ Пићевиѣа на свои на племенитои“ (†овдје лежи Радослав Вукчић (син) Вукѣ (Вукѣ) Пићевића, на свој, на племенитој). На другом стећку написан је следећи садржај: „†а се лежи Радивои Вѣкуиѣ Вѣкѣ Пићевиѣа син на свои на племенито вѣѣтомъ Радосавомъ“ (†Овдје лежи Радивој Вукчић Вукѣ Пићевића син, на својој племенитој) (с) братом Радосавом. М. Vego. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, II, 41.

средњем вијеку, на овом подручју постојало је веће насеље о чему свједоче материјални остаци. На седам локалитета налази се око 300 стећака. На локалитету Радовац смјештено је око 250 стећака. Ова некропола је по величини, односно по броју споменика друга у Дабру. Поред тога, на локалитету Павловина, у другој половини прошлог вијека откопана је црква мањих димензија (8,52 x 4,65 m), и у њој стећци. Према предању порушена је у доба османске окупације. Познати археолог М. Вего констатовао је да је црква била у посједу властелина Пићевића и да је послужила као костурница ктитору.³³ Остаје отворено питање како се данашње село Подком у средњем вијеку називало и коме је црква била посвећена?

Поред Љутог Дола и Подкома, познато је да су дабарски властелини Пићевићи имали посједе у селу Клечак и у Доњој Трусини. У османским пописима нема помена Трусине. Приређивач пописа, А. Аличић је тврдио да је село Прусина данашња Трусина, што не можемо ни оповргнути ни потврдити.³⁴ У дубровачким изворима помиње се Трусина која је до данас сачувала средњовјековно име.³⁵

У селу Клечку код извора Требјесин, испод православног гробља и црквине, за коју се тврди да је некада ту био манастир налази се преврнут стећак са натписом, гдје се према читању Г. Комара помиње Радич Пићевић, слуга војводе Сандаља.³⁶ За разлику од властелина Пићевића који су управљали једним дијелом Дабра, војвода Сандаљ између осталог господарио је цијелим Дабром. У дубровачким изворима Дабар се помиње као област војводе Сандаља Хранића.³⁷

На подручју Доње Трусине налазе се засеоци Кошута, Драган, и Пићевићи. Нема сумње да је по овоме властелинском роду мјесто прозвано Пићевићи. Поред постојања насеља Пићевићи, дубровачки извори свједоче да је становништво Трусине било под управом Пићевића.³⁸ У дубровачким архивалијама помиње се и област Пићевић (*contrata Pichieuich*). Из области

³³ Р. Пекић, *Жуна Дабар у средњем вијеку*, 212, 213.

³⁴ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*) sv. II, 188.

³⁵ „*Tvrdislavus Liepchinich de Drussina propre Dabar*“. DAD, Div. Canc. XXII, f. 5' (26. IX 1369); Р. Пекић, *Жуна Дабар у средњем вијеку*, 34, нап.77. С Трусине је био Станко Прибисаљић. DAD, Div. Canc. XXXVI, f. 148 ((20.II 1407); *Dobrouoy Pichieuich commorantes in Trusina* Lam. de for. III, f. 43 (8. I 1413); Lam de for. XLI, f. 13 (7. XII 1468); М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 262-263.

³⁶ Г. Комар, *Натпис властелина Радича Пићевића из Дабра*, Друштво за проучавање средњовјековне босанске историје, Посебна издана, knj. XIV, кратке билежске, sv. 7., Сарајево 2013, 1-3.

³⁷ DAD, Div. Canc. XXXVI, f. 87 (19.VIII 1406).

³⁸ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жуна Дабар*, 37, 39.

Пићевића била је извјесна Мирка кћи покојног Гојана која се обавезала крајем 1367. године да служи четири године Дубровчанина Николу Палмотића.³⁹ На жалост на основу наведеног извора немамо сазнања из кога је насеља била поменута Мирка. Међутим, на основу помена „област Пићевића“ оправдано је претпоставити да су ови властелини управљали са неколико дабарских села. Њихови посједи били су у Клечку, Љутом Долу, Подкому и у Доњој Трусини. Село Клечак и Подком не помињу се у дубровачким изворима ни у османлијским катастарским пописима, већ нека друга.

У засеоцима Кошута и Пићевићи, на два локалитета има преко 200 средњовјековних споменика, што свједоче о њиховој насељености.⁴⁰

У османском попису из 1468/69. евидентирано је село „Драглева“ са 4 домаћинства и једним неожењеним. Село је до данашњих дана задржало средњовјековно име, у измијењеној форми и назива се Драгаљево. Смјештено је непосредно од Берковића с источне стране и заселак је Хатеља.⁴¹

За разлику од XV вијека, у османском попису нахије Дабар у XVI вијеку, тачније 1585. године евидентирана су села *Хатиљ* и *Хујићи*. Ова села напустило је српско становништво па су освајачи користили њихову земљу, обрађивали су винограде и косили ливаде, на име чега су морали да дају десетину тимарнику. Село Хатиљ је данашње село Хатељи, а село Хујићи данашње село Сунићи, сусједно Хатељима.⁴²

У османском попису за 1468/69. годину у нахији Дабар пописано је село Струбићи (Острубић), насељено са 25 ожењених и седам неожењених домова.⁴³ Међутим, код овога села није баш најјаснија слика, јер у попису Дабра насталом неколико година касније, 1475-77. године нема села Струбићи (Острубић), већ село Струјићи које броји 47 домова и два неожењена.⁴⁴ У каснијем периоду дошло је до одређених промјена, те је у попису из 1585. године у Дабру евидентирана села Горњи и Доњи Озтробићи. Као што видимо у XV вијеку село се није дијелило на Горње и Доње, већ је најприје пописано под два назива Струбићи и Острубић, а касније као Струјићи. Највјероватније да је у питању данашње село Струпићи смјештено на јужним обронцима Дабарског поља.

³⁹ DAD, Div. Sanc. XXI, f. 150 (14. XII 1367); Р. Пекић, *Хумско-дабарска властела Пићевић* (XIV-XV вијек), Зборник радова филозофског факултета XLIX (4), Косовска Митровица 2019, 31.

⁴⁰ Р. Пекић, *Жуна Дабар у средњем вијеку*, 195-196.

⁴¹ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 145.

⁴² А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 189, 190.

⁴³ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 61.

⁴⁴ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 462.

За разлику од Османлија, дубровачки писари током XV вијека помињу село Струпиће. Октобра 1429 године, Весоко Љубишић оптужио је браћу Добривоја и Радивоја Краиновића, Цвјетоја Миловчића и његовог сина Радослава да су му прије 14 мјесеци у Струпићима украли једнога вола.⁴⁵

Током средњег вијека и касније, млада популација из Дабра одлазила је у Дубровник да ради као најамна радна снага.⁴⁶ Поред служења, мушка популација је истовремено изучавала одређене занатске вјештине, уколико је била на служби код неког занатског мајстора. Младићи су служили своје учитеље, који су им обезбјеђивали становање, храну и одијевање, а на крају службе давали им диплому, односно алат свога заната, или симболичну новчану накнаду.⁴⁷ Један од најпрестижнијих заната који се сматрао својеврсним умјећем био је златарски занат. Новембра 1416. године, Дабижив, звани Добрашин Медојевић из села Струпића дошао је у Дубровник и са њим његов мали син Радашин. Дабижив из Струпића у Дубровнику је оставио сина Радашина да девет година служи и учи занат код златара Ивана сина Димитријиног.⁴⁸

Из села Струпића био је Радивоје Прибисалић који се августа 1433. године обавезао да ће шест година служити и учити занат код обућара Милорада Влацића.⁴⁹ Двадесет година послје, тачније 1453. године, извјесни Радивој Прибисалић био је јемац за понашање и поступање Радослава Вукотића из Дабра који је дошао у Дубровник да служи Анта Прибисалића.⁵⁰ Могуће да је био у питању поменути Радивоје из Струпића или нека друга личност идентична имена и презимена. Интересантно да се знатно касније у дубровачким изворима поново помиње Анто Прибисалић, који је крајем октобра 1495. године у најам узео Божидара Миловановића из Дабра из Струпића, да га служи двије године.⁵¹ Поменути Божидар Миловановић из Дабра из предјела Босне од раније је био присутан у Дубровнику, гдје је радио као слуга код Ивана Бартолог Марковића. Дана 3. јула 1495. године Дабранин Божидар позајмио је вриједности два златна дуката од Ивановог оца

⁴⁵ DAD, Lam de for. VIII, f. 269 (18. X 1429).

⁴⁶ DAD, Div. Canc. XXXI, f. 125 (25. X 1394), XXXIII, f. 225 (25. XI 1401), XL, f. 191' (16. VII 1415), XL, f. 273 (16. II 1416); Ego Stanula filia olim Boxidari Radoeuich de Dabar que fui et sum seruitialis Pauli Dobruschi de Latiniza [...]. DAD, Deb. Not. LXI, f. 78' (22. VIII 1501).

⁴⁷ Goislaus Pripchouich de Dabrii [...]. Div. Canc. XXXV, f. 121 (1. XI 1404).

⁴⁸ DAD Div. Canc. XL, f. 115 (13. XI 1416).

⁴⁹ DAD, Div. Not. XVIII, f. 78' (2. VIII 1433).

⁵⁰ DAD, Div. Not. XXXVIII, f. 163 (26. XI 1453).

⁵¹ *Antonius Nichi Pribisaglich conduxit et acordauit Boxidarium Milouanouich de Dabar de Strupich pro annis duobus proxime futuris [...].* DAD, Div. Not. LXXL, f. 123 (29. X 1495).

Бартола Марковића.⁵² Дакле, од октобра поменуте године Божидар из Дабра из Струпића напустио је Ивана Марковића и постао слуга Анта Прибисалића.

Почетком 1436. године, Радовац Босиновић, Грубан Босиновић, Вукчин Милић и Радашин Босиновић пред дубровачким кнезом оптужили су браћу Будислава, Радашина и Вукашина Богунића, затим њихове рођаке Миливоја и Милорада и више њих, који су били из села Струпића (*de villa de Strupichi*), да су им украли новац и друге ствари.⁵³

Новембра 1444. године, Радиелко Мргојевић из Дабра из Струпића продао је Михочу Миочићу једну кобилу за 18 перпера.⁵⁴

Из Струпића из Босне био је извјесни Милаш цариник покојне госпође Катарине, мајке херцега Стефана Вукчића Косаче. Након што је вратио дуг у износу од 35 перпера, Милашу је априла 1456. године враћен велики сребрни и златом украшени појас израђен на босански начин, који је на име дуга дао у депозит.⁵⁵

Из Дабра из Струпућа био је Божидар Радашиновић који је удржен пословао са Дубровчанином Радосавом Зоровићем. Дабранин Божидар и његов компањон Радосав од двојице трговаца узели су на кредит 30 и по златних дуката.⁵⁶

Поставља се питање гдје су били Доњи Озтробићи. У овом селу у својству „земина” помињу се локалитети Одриња, Дубац, Ђуларина, Гај, Удрешње и Конац. Од поменутих топонима у данашње вријеме једино постоји неплодно брдо Дубац које се налази испод Трусине, односно изнад Љутог Дола, тако да ова опција није прихватљива. Горњи и Доњи Озтробић природно би требало бити повезани. У складу са тим, Струпићи су западно повезани са Кубатовином. У том случају Кубатовина би била Горњи Озтробић, а Доњи Озтробић данашњи Струпићи и Дола. Поред тога, у супротном смјеру на Струпиће се надовезују села Кљенци и Милавићи, којих под тим именима нама у дубровачким изворима ни у турским дефтерима, изузев дефтера из 1475-77. године гдје се фрагментарно помиње у нахији Дубраве: „*село Кљенце пусто у посједу Радоја сина Драгоја*”.⁵⁷ Неприхватљиво је да

⁵² *Ego Bosidarus Milouanouich de Dabaro partium Bosne qui fui famulus Johannis filii Bartholi Marcouich confiteor quod super me et omnia mea bona obligo me dare et soluere Bartholo Marcouich ducatos auri duos ad voluntatem creditoris. Sub pena etc.* DAD, Deb. Not., LVII, 71' (3. VII 1495).

⁵³ DAD, Lam de for. XI, f. 9' (11. I 1436).

⁵⁴ *Radielchus Mergoeuich de Isabra de Strupich [...]*. DAD, Div. Not. XXVIII, f. 123 (5. XI 1444).

⁵⁵ *Milas de Strupich de Bosna [...]*. DAD, Div. Not. XLI, f. 4' (10. IV 1456);

⁵⁶ *Nos Radossauus Sorouich de Ragusio et Bosidar Radassinouich de Xadbra de Stripiza confitemur quod super nos et omnia nostra bona obligamus nos dare et soluere Pierco de Marini et Vuchich Vuchotich ducatos auri triginta cum dimidio ad voluntatem creditoris.* DAD, Deb. Not. XLVI, f. 133' (25. II 1478).

⁵⁷ A. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 603.

данашње село Кљенци припадају нахији Дубрава, јер су значајно удаљени од граница нахије Дубраве, тако да није у питању данашње насеље Дабра. Два сусједна села, Кљенци и Милавићи изузетно су богата материјалним остацима и без сваке сумње била су насељена у средњем вијеку. Довољно је истаћи да се у селу Милавићима на локалитету Црквина налази око 400 стећака, што је утврђено најновијим археолошким истраживањима.⁵⁸

Не познавајући терен, Ђ. Тошић је не тако давно, на основу застареле литературе писао да о насељености Милавића свједоче: „*остаци темеља неке старе цркве и мало сусједно сеоце које се зове Грк*”.⁵⁹ Овакве констатације су неприхватљиве, јер ни у средњем вијеку а ни 2005. године када је објављена монографија нема „сусједног села Грк”, већ је у питању село Кљенци и у њему породица Грк. Такође, није било ни темеља цркве, и нико није знао када је порушена и затрпана земљом. Тек 2019. године на инсистирање Р. Пекића који је обрађивао жупу Дабар у средњем вијеку, руководилац археолошког пројекта Саша Чавал прихватила је предлог и између осталих одабрала је и овај локалитет да истражује. Заједно са многобројним тимом из разних земаља најприје је археолошком методом геофизиком кренула да трага за темељима порушене цркве. Након снимања терена испод земље су уочене контуре објекта, што се поклопило и са причом старијих мјештана гдје би могла да буде црква. У љето 2023. године, на радост Дабрана археолози су најприје откопали крстионицу а потом и цркву и тиме потврдили предање о њеном постојању. О томе ће научна јавност ускоро бити детаљније обавијештена.

На неколико стотина метара удаљености од Црквине, у Кљенцима изнад куће Вукана Панцића налази се средњовјековно гробље. Поставља се питање како су се у средњем вијеку називала ова два данашња насеља или је можда било све једно село, као у доба првог пописа становништва Босне и Херцеговине 1879. године. Тада су Милавићи и Кљенци били једно село и припадали су општини Бијељани.⁶⁰ У претходним истраживањима изнијели смо претпоставку да су се Милавићи у средњем вијеку вјероватно називали Лабишићи, међутим након новијих сазнања сматрамо да су Милавићи и Кљенци припадали некадашњим Доњим Озтробићима, односно Доњим Струпићима. У Доњим Озтробићима, „у вријеме Госпојина дана” прослављан је празник и одржаван вашар, гдје је продавана разнолика роба. На име тржне таксе плаћали су Турцима годишњи порез у износу од

⁵⁸ Све до недавно сматрало се да на овом локалитету има 352 стећака. Ћ. Truhelka, *Stari hercegovački natpisi*, Glasnik zemaljskog muzeja 5, br. 1, Sarajevo 1893, 93-94; Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, 186-187. Недавно, приликом ископавања Црквине археолози су открили преко 40 стећака.

⁵⁹ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 24.

⁶⁰ Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1880, 107.

100 акчи.⁶¹ Како то обично бива, разне светковине прослављане су поред цркава. На темељу османских извора О. Зиројевић такође помиње цркву „Госпођиндан у дабрској нахији“ у селу чије име није могла поуздано да дешифрује. Потом је констатовала да је 1585. године црква била у рукама становништва села који су на име одржавања пазара плаћали порез од 100 акчи.⁶²

Највјероватније да се вашар о Великој Госпојини у средњем вијеку и у доба Османске управе одржавао код недавно откопане цркве у Милавићима. Током времена ова црква је порушена, а традиција је настављена све до недавно. Прослављање Велике Госпојине одржавано је на удаљености од Струпића и Кљенака око 2-3 км, на супротној страни поља, испод села Хатеља, на локалитету Безадно. Значајно је истаћи да помена о селу Хатељи нема у XV вијеку. Истовремено требамо имати у виду Богдана Хатељевића сахрањеног у данашњим Милавићима, чије се презиме везује за Хатеље, које се помиње тек у XVI вијеку. И поред свега, не можемо са сигурношћу тврдити гдје се налазило насеље Доњи Озтробић.

У дубровачким изворима помиње се село Лабишићи у Дабру. У доба османске окупације, Тврдислав Бјељајковић из Лабишића из Дабра оженио је Вукушу, кћи Радослава Томановића из Површи из Бијелинића код Требиња. Након извјесног периода Тврдислав је заједно са браћом и рођаком, претукао супругу Вукушу и отјерао из куће, а мираз задржао за себе.⁶³

У сумарном попису из 1468/69. године у нахији Дабар евидентирано је село Лапишник насељено са 9 домова и један неожењени. У селу је било 9 хаса винограда.⁶⁴

У поименичном попису Херцеговине из 1475-77. године нема села Лапишника већ као и у дубровачким изворима евидентиран је дио села Лапишићи насељено са 16 домова и 1 неожењени. Наведено је и 9 запуштених винограда и три хаса њиве: Црковица, Заложница и Стубљеница.⁶⁵

Читав вијек касније, тачније у попису из 1585. године наведено је село Лапшићи. Највјероватније да је у питању исто село пописано као: Лапишник, Лабишићи и Лапшићи. За разлику од претходна два наведена пописа, у трећем попису из 1585. године у селу је било 7 хаса винограда.

⁶¹ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 176-178.

⁶² О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*, Београд 1984, 84.

⁶³ Vochusa filia Radossau Tomanouich de Pouers de Bielenichii coram dominis iudicibus de criminali quorum caput fuit Ser Orsatus de Mence lamentum facit contra Tuerdisaum Bieglaycouich de Labisichii de Ysdabra [...]. DAD, Lam de for. XLIII, f.292 (7. XI 1473); Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 24.

⁶⁴ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 61.

⁶⁵ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 458.

Значајно је истаћи да је становништво Лабишића користило петину љетне испаше на Хргуду, на име чега су плаћали 50 акчи тимарнику.⁶⁶

Интересантно да се у научној јавности крајем XIX вијека у Дабру помиње село Лабишићи, коме је у међувремену промијењено име. Познати Ћ. Трухелка 1892. године истраживао је Дабар и писао: „У Дабру пољу нашао сам код Лабишића црквину која се такође показала римском развалином, те су близу ње често нађени бронзани предмети, а код потока Купавице нашао сам другу циглану“.⁶⁷

Помен црквине код Лабишића омогућава да поближе одредимо гдје се налазило село Лабишићи. На подручју Дабра познате су три црквине: у Милавићима, Клечку и Поткому у Павловини, с тим што постојање Црквине Подкомом није била познато у XIX вијеку, у доба истраживања Ћ. Трухелке, тако да остају двије црквине у оптицају. Међутим, годину дана касније иза претходно поменутог рада, Ћ. Трухелка објавио је натпис Богдана Хатељевића гдје је констатовао да се натпис налази на стећку у Црквини у Милавићима, што дефинитивно значи да Милавићи нису Лабишићи, већ друго село.⁶⁸ Поред тога, други топоним поток Купарица познат је у данашње вријеме и налази се у Клечку. Све ово упућује да се у средњем вијеку и касније данашње насеље Клечак и засеок Требјесин називали Лабишићи. Вјероватно да је Лабишићима припадало и подручје сусједних Берковића (Поратак), јер се ни они не помињу у средњовјековним изворима.

Током XV-XVI века у Дабру је егзистирало и насеље Пониква, које у данашње вријеме не постоји. Приређивач дефтера је најприје сматрао да се ради о насељу у Гацку или да и данас то мјесто постоји само под другим именом које не може убицирати. Село Пониква у Дабру помиње се и прије османске окупације овог подручја. Из села Поникве из Дабра био је Милисав Миљеновић који је изучавао сликарски занат у Дубровнику и касније постао врстан сликар.⁶⁹ Према османлијском попису 1468/69 године село Пониква је бројало пет домаћинстава.⁷⁰ Исти број домаћинстава забиљежен је у селу Поникви у Дабру и у поименичном попису Херцеговине 1475-77. године. У овом попису у селу је био један виноград, ливаде Ступ и Оричквина и њиве: Подкола, До и Зацрква.⁷¹ Назив њиве Зацрква наводи на претпоставку да се у близини налазила црква.

⁶⁶ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 167-169.

⁶⁷ Ћ. Трухелка, *Prilozi rimskoj istoriji Bosne i Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, IV, Sarajevo 1892, 365; 341-365.

⁶⁸ Ћ. Трухелка, *Stari hercegovački natpisi*, 93-94.

⁶⁹ DAD, Div. Санс. LXXV, f. 48^v; Ј. Тадић, *Грађа о сликарској школи у Дубровнику од XIII до XVII в.*, књ. I, Београд 1952, бр. 529, 252.

⁷⁰ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 159.

⁷¹ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 472-473.

У попису из 1585. године на једном мјесту помиње се Пониква а на другом Мала (Кучук) Пониква, у нахији Дабар. Интересантно је истаћи да се у овом селу као земин (зиратно земљиште) помиње Удрежње, Крушева ливада и Херцегово ловиште.⁷² У данашње вријеме испод Поникве налази се земљишни комплекс богат сјенокосом који носи назив Уловиште. Највјероватније да је у питању претходно поменуто Херцегово ловиште.

Село Пониква налазило се на јужном дијелу Дабарског поља, недалеко од понора Пониква у који се улијева рјечица Вријека. У непосредној близини, на локалитету Гологлав налазе се и средњовјековни споменици стећци. Интересантно је истаћи да се помиње и ријека Вријека под називом „Врхрека” и на њој млинице. Поред Вријека, млинови су се налазили и на ријечи Честин, која под тим именом данас не постоји.⁷³ Да ли је у питању Мала Ријека, Опачица, Брегава или нека ријека која данас не постоји, остаје непознаница.

Сјевероисточно од некадашњег насеља Пониква простире се дио Дабарског поља који у данашње доба народ овога краја назива Дажилје. Почетком септембра 1415 године Прибил Добришић из Дажилја обавезао се Стефану Серголовићу да га служи у периоду од три године.⁷⁴

У попису из 1468/69. године у нахији Дабар наведено је село Дражил које броји 29 домова и четири нежењена. Приређивач дефтера ово село је убицирао у Гацку, сматрајући да је грешка писара.⁷⁵ Неколико година касније 1475-77. године пописан је џемат Вучете сина Николе (Николића) који је имао 22 дома. Њихово зимско станиште било је у мјесту званом Дражилје. У истом извору поново се помиње село Дражилја у нахији Дабар насељено са 42 дома и два нежењена. У селу је било 9 рибњака.⁷⁶

Позивајући се на дубровачке изворе, Р. Пекић наводи извјесног Витка Радинчића и погрешно констатује да је из Басилија из Дабра, смјештено између Комањег Брда и Стоца. Међутим, Витко Радинчић није из Басилија код Стоца већ је из села Дажилја из Дабра (*Vitcho Radincich de Dasilia de Deber*), како је исправно констатовао Ђ. Тошић.⁷⁷ Погрешна је констатација Р. Пекић и за село Бијелени које се помиње у дубровачким изворима. У питању није данашње мјесто Бијелани у Дабру, већ мјесто у околини Дубровника, што потврђује каснији османски попис из 1585. године. Погрешне су и

⁷² А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 173-174, 189.

⁷³ А. Аличић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 192.

⁷⁴ Pribil Dobrisich de Desigle locando se et operas suas promisit et solemniter obligavit Stiepchо Sergulouich presenti et stipulanti stare et habitare cum eo hinc ad annos tres [...]. DAD, Div. Canc. XL, f. 213' (1. IX 1415).

⁷⁵ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 61.

⁷⁶ А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 101, 453.

⁷⁷ Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 14-30.

разне претпоставке Ђ. Тошића јер је полазну основу о насељима Дабра у средњем вијеку базирао на теренским истраживањима П. Шобајића. Имена насеља Дабра П. Шобајић приказао је према причању становништва, а њихова имена настала су у новом а не средњем вијеку. Називи насеља попут Милавића и засеока Грк не припадају средњем вијеку. Засеок Грк је новијег датума и назван је по истоименој породици. И име села Засаде је из новијег периода. Поред тога, нетачне су тврдње и претпоставке Ђ. Тошића везане за убикацију села Дажилџа, као и за Дубравца Милићијевића и село Кута (Кути). Такође, село Врањска никада није била “фатничко село”.⁷⁸ Дубравац Милићијевић није из Дабра из Кути, већ баш онако како наводе дубровачки писари из Кути из Рудина. Поред Кути смјештених изнад Дабарског поља, у средњем вијеку било је истоимено село изнад Цернице, гдје су живјели власи Малешевци и њихов катунар и примућур Дубравац Милићијевић.⁷⁹

На темељу османског пописа из 1585. године видимо да је село Дажилџа сачињавало четири засеока или махале и то: Биља, Присоје, Кута и Осоје. Махала Биља је данашње село Бијељани смјештено поред магистралног пута Билећа-Берковићи. Од истакнутих топонима у Бијељанима помињу се: Вела Брда, Орадол и Вода Билин. У Бијељанима је било шест рибњака, сваку пету уловљену рибу морали су да дају спахији. Плаћали су порез на разне ставке, а захваљујући великим приносима највећи порез износио је на просо и винову лозу. Порез су плаћали и на пазар који је одржаван код цркве Брвенице. У данашње вријеме у Бијељанима нема цркве. У поређењу са ранијим пописом из 1475-77. године када је цјелокупно становништво било хришћанско, у Бијељанима се помињу конвертити и то: Алија син Вукићев, Јакуб син Петријин, Хусеин син Дејанов, Хусеин син Добројево, Хусеин син Вуксанов, Мемија син Радинов, Махмуд син Милошев и Махмуд син Вукашинов.⁸⁰

Друга махала у Дажилџу била је Присоје, данашње истоимено село смјештено испод брда Пораслице, односно источно иза еставеле Љељшнице. Недалеко од Присоја на крајње источном дијелу изнад Дабарског поља, у стрмим странама налази се село Кути. Трећа махала Осоје налазила се у непосредној близини Кути, на супротној страни од Присоја, односно на осојној страни Дабарског поља. Сва три ова засеока имали су рибњаке. У данашње вријеме на овоме локалитету који се зове Осојачке Баре нема насеља. Од материјалних трагова сачувани су средњовјековни споменици стећци.

⁷⁸ Р. Пекић, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, 36, 162; Ђ. Тошић, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, 14-30.

⁷⁹ Р. Пекић, *Билећке Рудине у средњем вијеку*, 126-129.

⁸⁰ А. Алић, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 184.

На потезу од Кути до Дивина налази се преседлина Љут која раздваја Дабарско од Фатничког поља. Познато је да се у средњем вијеку около Фатничког поља формирала жупа Ватница. Током XIV и XV вијека становништво Ватнице различитим поводима одлазило је у Дубровник, о чему је остао богати писани траг.⁸¹

Након што су Османлије окупирале ова подручја 1468/69. године проширили су нахију Дабар и припојили села Бачевицу и Фатницу, која је имала и друго име Пуховићи. Бачевица је била пушта, а у Ватници је пописано 35 хришћанских домова, пет нежењених и два муслимана. Пописано је и 11 винограда. Од преосталих насеља жупе Ватнице која су остала пушта: Расухача, Баба, Каковић, Калица и Нарат формирана је нахија Ватница, која је имала и друго име Домојевић.⁸² И у попису проведенем неколико година касније 1475-77. евидентирано је село Ватница у Дабру, која има друго име Пуховићи. Насељена је била са 43 дома, нежењена три и муслимана три. У нахији Ватница остало је шест пустих „мезра“ (заселака) и то: Калача, Расухача, Бабе, Какорићи, Калица и Нарат и дате су власима сточарима, као накнада за земље које су од њих одузете.⁸³

Током XVI вијека, Османлије су укинуле нахију Ватницу и сва њена села припојили нахији Дабар. Према попису 1585. године евидентирана су следећа села Ватнице у саставу нахије Дабар: Кокорица, Ватница и два њена засеока Средње и Бачвица (Бачевица), потом Калац са засеоком Кукаљ. У овом попису није евидентирано раније помињано село Нарат, које и данас носи истоимени назив, док у пустој Расухачи евидентираној као мезра земљу обрађују власи. Са једне стране насеља Расухаче налазило се Барош поље гдје су све куће биле порушене. Село Кокорица је данашње село Кукричје, смјештено испод Кукуна, у кршевитом предјелу, изнад јужне стране Фатничког поља. Село Ватница са засеоцима Бачевица и Средње простирала се од данашњег Дивина до Теклице. Бачевица је смјештена испод Дивина и до данас је сачувала средњовјековно име. Када је у питању заселак Средње сматрамо да је у питању централни дио Ватнице познат у овом крају под називом Жупна Главица. На овом локалитету налази се већа средњовјековна некропола стећака.⁸⁴

Као ријетко гдје, у насељима Ватнице налазили су се бројни виногради, неки и по десет и више дунума величине. И у кршевитом Кукричју на Осојној

⁸¹ DAD, Div. Canc. XXVI, f. 154 (25. I 1377); XLI, f. 296' (14. IX 1418); XLVI, f. 212 (7. IX 1430); Div. Not. XIX, f. 266' (24. IV 1435); Lam. de for. XX, f. 272' (2. I 1447).

⁸² A. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, 61, 162-163.

⁸³ A. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, 103, 420, 612; Р. Пекић, *Средњовјековна жупа-нахија Ватница*, Зборник радова Филозофског факултета XL/2010, Косовска Митровица 2011, 209-230.

⁸⁴ A. Aličić, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 178-183;

страни поља у мањим количинама узгајана је винова лоза. У Бачевици су били виногради под називом Долак и Мечанићи. Такође, и велики дио села Калца налазио се под виноградима. Између осталих, евидентирана су виногради под именом: Борињак, Дуга, Лике и Брњица. Виноград под именом Врбица био је величине 14 дунума. У засеоку Кукаљ извјесна удовица Стана имала је винограде и то: Лаз, Пољана и Малоблаз. У истом мјесту био је и виноград под називом Пастрњак.⁸⁵

На крају пописа нахије Дабар, у дефтеру из 1585. године евидентирано је и село „Вранка?“ за које ни сам приређивач није сигуран да је добро прочитао, а сматра да је у питању данашње село Врањска.⁸⁶ Ово село припада општини Билећа. Налази се поред регионалног пута Билећа – Љубиње, на удаљености око 24км западно од административног центра. Врањска је смјештена између села Длакоша и Симијова. Са јужне стране затворена је масивом Ситницом, а са сјевера Црним осојем. У дубровачким изворима Врањска се помиње октобра 1392. године. Из Врањске су били Радослав Припковић и Иван Обрадовић који су на јавном мјесту у Дубровнику продали Рафаелу Гучетићу двије кобиле за 25 перпера.⁸⁷

На крају поменимо и село Добривојево у Дабру, које се 1425. године у дубровачким изворима помиње. Из Добривојева из Дабра био је Радовац Друговић који је имао судски спор око једног коња.⁸⁸ О овоме селу нема помена у османским пописима. Поред Добривојева, у дубровачким изворима помиње се село Лукавац у Дабру. Вучета Богдановић из Лукавца из Дабра био је најамни радник 1417. године код Влатка Богдановића у Дубровнику у периоду од двије године.⁸⁹

Убикација насеља један је од кључних елемената у проучавању комплетне прошлости одређеног подручја, тако и подручја Дабра. Анализирајући изворну грађу, упоређујући средњовјековне вијести са данашњим стањем на терену, долазимо до сазнања како су се данашња насеља Дабра називала у средњовјековном периоду. Видимо да се у доба османлијске управе губе имена неких насеља Дабра. И поред свог уложеног напора на жалост нека села нисмо могли убицирати, нека су промијенила име а нека су ишчезла. Овим радом допуњена су ранија истраживања и исправљене неке раније грешке око имена и убикације насеља нахије Дабар у XV-XVI вијеку. Међутим, ова тема није до краја исцрпљена, јер убикација неколико насеља Дабра остала је неразријешена.

⁸⁵ А. Алићич, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu 1585. godine*, II, 178- 183.

⁸⁶ Исто, 191.

⁸⁷ *Radoslaus Pripchouich et Iuan Obradouich de Vragnscha [...]*. DAD, Div. Canc. XXX, f. 150 (13. X 1392).

⁸⁸ *Radouaç Drugouich de Dabar de villa vocata Dobrouoieua [...]*. DAD, Div. Canc. XLIII, f. 233' (18. XI 1425); Р. Пекић, *Жуна Дабар у средњем вијеку*, 47.

⁸⁹ *Vuceta Boghdanouich de Lucavaç de Dabro locauit se et operas sua Vlatcho Bogdanouich presenti et conducenti pro duobus annis [...]*. DAD, Div. Canc. XLIII, f. 181' (29. X 1417).

Необјављени извори:

Državni arhiv u Dubrovniku:

Debita Notariae (Deb. Not.) XLVI (1477-1478); LVII (1495-1496); LXI (1501-1502).

Diversa Notariae (Div. Not.) XVIII, (1433-1434); XIX, (1434-1435); XXVIII, (1444-1445); XXXVIII, (1453-1454); XLI, (1456-1457); LXXL, (1495).

Diversa Cancellariae (Div. Canc) XXI, (1366-1368); XXVI, (1385-1387); XXX, (1392-139); XXXVI, (1405-1408); XL (1414-1416); XLI, (1416-1418); XLIII (1424-1426; 1406); XLVI, (1429-1431); LXXV, (1471-1473); XXXIII, (1397-1402); XL (1414-1416).

Lamenta de foris (Lam de for.) IV, (1419-1422); VIII, (1428-1430); XI, (1436-1437); XX, (1445-1447); XXII, (1449); XL, (1468); XLI, (1468-1469); XLIII, (1472-1473).

Објављени извори:

Aličić, Ahmet, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1985.

Aličić, Ahmet, *Sumarni popis sandžaka Bosne 1468/69 godine*, Islamski kulturni centar, Mostar 2008.

Aličić, Ahmet, *Katastarski popis ejaleta Bosna, Opširni katastarski popis za oblast Hercegovinu iz 1585. godine*, sv. II, Dobra knjiga, Sarajevo 2014.

Vego, Marko, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, II, Zemaljski muzej, Sarajevo 1964.

Динић, Михаило, *Из Дубровачког архива*, III, Српска академија наука и уметности, Београд 1967.

Тадић, Јорјо, *Грађа о сликарској школи у Дубровнику од XIII до XVI в.*, књ. I, Историјаски институт, Српска академија наука, Београд 1952.

Литература:

Ančić, Mladen, *Kasnosrednjovjekovni Stolac*, Povijesni prilozi 29, Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 2005, 46-47.

Bešlagić, Šefik, *Ljubinje - srednjovjekovni nadgrobni spomenici (Ljubinje)*, *Naše starine*, X, Zavod za zaštitu spomenika kulture, Sarajevo 1965, 113-163.

Динић, Михаило, *Српске земље у средњем веку*, „СКЗ“, Београд 1978.

Комар, Горан, *Напис властелина Радича Пићевића из Дабра*, Друштво за проучавање средњовјековне босанске историје, Посебна издана, књ. XIV, кратке билежке, св. 7., Сарајево 2013, 1-3.

Lorger, Srećko, *Kermes, crvac - i još neka crvena bojila*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 49, Dubrovnik 2011, 27- 76.

Пекић, Радмило, *Жупа Дабар у средњем вијеку*, СПКД „Просвјета“, Билећа 2005.

Пекић, Радмило, *Насеља средњовјековног Невесиња*, Трибуна 11, Музеј Требиње, Требиње 2005, 31-50.

Пекић, Радмило, *Средњовјековна жупа-нахија Ватница*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, XL/2010, Косовска Митровица 2011, 209-230.

Пекић, Радмило, *Билећке Рудине у средњем вијеку*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини; Удружење историчара Републике Српске „Милорад Екмечић“. Косовска Митровица –Бања Лука 2018.

Пекић, Радмило, *Хумско-дабарска властела Пићевић (XIV-XV вијек)*, Зборник радова филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, XLIX (4), Косовска Митровица 2019, 27-38.

Тошић, Ђуро, *Средњовјековна хумска жупа Дабар*, Историјаски институт, Београд 2005.

Truhelka, Ćiro, *Prilozi rimskoj istoriji Bosne i Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, IV, Zemaljski muzej, Sarajevo 1892, 341-365.

Truhelka, Ćiro, *Stari hercegovački natpisi*, Glasnik zemaljskog muzeja 5, br. 1, Sarajevo 1893, 93-97.

Filipović, Nedim, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, Godišnjak, XII, Centar za Balkanološka ispitivanja, књ. 10, Sarajevo 1974, 127-221.

Храбак, Богумил, *Из старије прошлости Босне и Херцеговине*, књ. VII, Београд 2010.

Зиројевић, Олга, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*, Историјски институт, Београд 1984,

Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1880.

Summary

Radmilo B. Pekić, Marija N. Mitić

**SETTLEMENTS OF NAHIYA OF DABAR
IN THE XV-XVI CENTURY**

Historical science has long established that in medieval times Hum land was composed of number of administratively territorial units of the župa. One of them was the župa of Dabar which existed until the Ottoman occupation at 60st of XV century. In the Ottoman Empire Dabar also represented a separate administrative unit-nahiya of Dabar which belongs to the Nevesinje caste. Based on the Turkish cadastral censuses, Archives of Dubrovnik, research field and literature, the settlements of the nahiya Dabar settlement in the XV-XVI centuries and their locations are the subjects of this article.

